

Јована С. ЈОВАНОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ИЗ МОРФОСИНТАКСЕ КОСОВСКОМЕТОХИЈСКИХ ГОВОРА КОСОВСКО-РЕСАВСКОГ ТИПА**

Апстракт: У раду се анализирају морфосинтаксичке особености косовско-метохијских говора косовско-ресавског дијалекта. Грађа је прикупљена у насељима која се налазе у непосредној близини Вучитрна – Бањска и Гојбуља и, нешто северније у средњоибарској поткопаоничкој зони, Сочаница и Исево. Из прикупљеног дијалекатског материјала анализирани су појединости у систему и употреби именица и заменица. Основна намера је да се издвајањем морфосинтаксичких црта истакну сличности и разлике удаљених говора истог дијалекатског типа на косовскометохијском терену. Поред тога, биће регистровани и аналитизми или примери нарушене синтетичке структуре, који сведоче о ширењу језичких црта призренско-јужноморавских народних говора са југа на север, и у том случају периферном позиционирању појединих косовско-ресавских насеља.

Кључне речи: морфосинтаксичке особености, јужни поддијалекат, косовско-ресавски говори, Средњи Ибар, Доња Ситница.

У дијалектолошкој литератури познато је да простирање косовско-ресавског дијалекатског типа на косовскометохијском земљишту захвата „северну/северозападну половину косовске покрајине, све до линије околина Подујева – ушће Лаба у Ситницу – Дечани – албанска граница“ (Ивић 2009: 69). Чињеницу да се косовско-ресавски говори на косовскометохијском земљишту међусобно разликују потврђују: Ивићев став да најјужнију тачку компактног косовско-ресавског дијалекатског типа представља говор Ибарске Слатине (јужно од Лепосавића) (Ивић 2009: 67), Барјактаревићеве тврдње да се косовска говорна зона, због хетерогености језичких црта, не може посматрати као један регион, односно целина, па је најисправније посматрати је засебно у деловима (Барјактаревић 1977: 36–37), те новији прегледи у којима се констатује да се јужније позиционирају „насеља тзв. северне зоне косовских говора – она чији се говор у литератури сврстава у тзв. прелазни (оквирно око линије Гојбуља – Прилужје, на правцу Косовска Митровица – Вучитрна – Бабин Мост код Приштине)“ (Милорадовић 2020: 209).

* Истраживач-сарадник, ORCID 0000-0001-6008-8284, jowana.nikolic94@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

Антропогеографски подаци о насељима у вучитрнској регији (Гојбуља и Бањска) регистровани су средином прошлог века (Урошевић 1965: 148, 176–177, 222), док су доста касније забележени подаци истог типа за копаонички појас, односно поткопаоничка и средњоибарска насеља – Сочаницу и Исево (Павловић 2003: 240–241, 323–330).

Говори који су предмет нашег истраживања (Бањска,¹ Гојбуља, Исево, Сочаница) припадају различитим говорним типовима косовско-ресавског дијалекта, а заједно представљају јужни поддијалекат ове дијалекатске области, истраживани су појединачно, са различитим намерама и њихови описи нису подједнаког обима (Елезовић 1927; Барјактаревић 1977; Божовић 2008; Јовановић 2023).²

Циљ истраживања је да се сагледа морфосинтаксички аспект месних говора доњоситничке и средњоибарске зоне у систему именица и заменица и њиховој употреби, где ће се издавањем маркантних особености косовско-ресавског дијалекта и давањем релација према другим говорима јужног поддијалекта на косовскометохијском ареалу показати који говори данас чувају типичне особине дијалекта. Истовремено, када то грађа допушта, биће регистровани и аналитизми којима се нарушавају синтетичке структуре. Намера је да се овим истраживањем подстакну и (морфо)-синтаксичка испитивања косовскометохијских говора, како бисмо у перспективи, уз структуралне појединости, располагали подацима ове врсте који омогућавају транспарентнији увид у аналитичке и синтетичке структуре и актуелне процесе.³

ИМЕНИЦЕ

Од морфосинтаксичких особина именица издвојене су: дистрибуција наставних морфема *-ем/-ом* у инструменталу јд. м.р. и ср. р.; *-ови/-еви* у мн. именица м.р.; образовање суплетивне множине наставцима *-ићи, -аг, -ци*; наставци *-има/-ема* у ДИЛ мн. именица м. р. и ср. р.; наставци *-и/-е* у ДЛ именица ж.р. јд.; *-а/-и* у генитиву множине; генитив облички једнак локативу множине; промена рода и промена броја појединих именица.

а) наставак *-ом/-ем* у инструменталу јд. м. р. и ср. р.:

Кад сам се враћао *йуџем* жѣнска ми прѣшла пѹт са тѣм тѣстѣјама Б; Тѣд нѣсмо *йрѣкѣйорем*, него с крѣвама смо рѣдѣли Б; И љзmesh тѹ вѣду врѹћу, стѣвѣаш рѣдом

1 Део материјала из Гојбуље и Бањске за овај рад уступила нам је колегиница Аријана Пејчиновић, студенткиња Филозофског факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Испитаници су становници села Бањске: В. М. (1940), С. М. (1942), Гојбуље: Ж. К. (1937), О. К. (1935); Сочанице: М. Ђ. (1950), Ј. Ђ. (1952) и Исева: Д. П. (1934).

Насеља Бањска и Гојбуља саставни су део мреже пунктова за потребе израде докторске дисертације под називом *Говори Доње Сийнице*.

2 О статусу косовскометохијских говора у оквиру јужног поддијалекта, као и релацији према другим поддијалектима косовско-ресавског говорног подручја в. Јовановић, Радовановић 2025.

3 Скоро публикована студија „Досадашња истраженост косовско-ресавског дијалекта – степен проучености и картографски приказ“ доноси увид у степен истражености, правећи на тај начин пресек истраживања на терену простирања овог дијалекта. Поред тога, ова монографија садржи и исцпан списак библиографских јединица и картографски су приказана маркантна дијалекатска обележја (Радовановић, Николић 2022).

врс тога пепѣла Г; доѣде га опѣре *сайуном* Г; овце *сѣнем*, а говѣда бѣгами мѣшали сламу и сѣно С; свѣће сам с *идѣм* прѣвио С; свѣжеш са *кондѣцом* И; мѣраш да лѣпиш *блѣдем* онѣ око казана гѣре И; Мѣло *шѣсѣом* замѣжеш љоколо И.

Грађа показује да је наставак *-ем*, иако присутан у говорима вучитрнске регије, претежнији у средњоибарској зони, што је и потврда Божовићевих налаза да се путем наставака *-ем* одваја IV екавска зона од осталих (Божовић 2008: 183). За терен Малог Косова Вукићевић констатује да је аналошко преношење наставака *-ем* из заменичко-придевске промене у инстр. јд. и ДИЛ мн. када није важан крајњи сугласник, једна од најмаркантнијих особености подујевске околине (Вукићевић 1993: 41). У говорима Северне Метохије према употреби ових инструменталних наставака контуришу се западна област, где је својственији наставак *-ом*, и источна област са претежнијом употребом наставака *-ем* (Букумирић 2003: 187). Говоре северне зоне у систему именица карактерише очуваност неупрошћене деклинације, што се приписује утицајима са севера, чврстим везама и оријентисаношћу ка доњем току Ибра (Барјактаревић 1977: 105).

У доњоситничкој зони регистровани аналитизми потврђују Барјактеревићеве наводе да ни северна зона није ослобођена од аналитичности (Исто 1977: 105): Вѣза га са *идѣом* Б;⁴ копала јѣсам, кажем ти са *свѣкра* у њиву, у ливѣду Г; да побѣймо снашу да иде у рѣд код мајке, да се поврати са *свѣкра*, са *свѣкрѣву*, са *нѣког*, са *мѣжа* нѣ Г; Пѣју са *идѣзника*, пѣсма, мѣзе, после печѣње, сѣра, кајмака, свѣшта донѣсеш Г.

б) наставак *-ови/-еви* у множини именица м. р.:

То се махом дѣвѣло *идѣасеви*, канѣце Б; Онѣ *идѣкови* се окрѣћу овѣко Г; *Волѣве* ко имѣо Г; већином *идѣлѣви* се клѣли Г; вѣдили смо *идѣвѣве* С; Млади *волѣви* нѣ зну да иде сами у орање С; на *идѣови* сѣна мѣслим дѣну С; даѣу ти *бѣнѣве*, па са тѣм *бѣнѣвима* и пѣре да кѣпиш нѣшто И.

Као што грађа презентује именице меких основа проширују основу наставаком *-ев*, док је *-ов* раширен код тврђих основа (уп. Божовић 2008: 186). Прилично проста расподела множинских форманата додатно се компликује у севернометохијским говорима, када се после основа са меким сугласником могу појавити оба наставака (Букумирић 2003: 189).

в) образовање суплетивне множине именица ср. р. уз помоћ наставака *-ићи*, *-ци*, *-аг*:

Пѣчело да се кољу бѣви, овце, *идѣићи* Б; Прѣ е бѣло у *дурѣиће*, дрвено бѣре, од бѣгрема, од дѣда Г; Покѣпи онѣ *идѣиће*, онѣј вѣсак онѣ, истѣпи га у црепѣље онѣ некадѣшње онѣ С; чим заврши четѣри гѣдине да чѣваш *идѣице*, свѣиће, овце, *идѣице*, нађе ти посо, нѣма да стѣнеш ни мѣло И.

На основу наведених примера (илустративног типа) може се рећи да је најпродуктивнији наставак *-ићи*, док потпуно изостаје збирна форма на *-аг*, међутим за

4 Будући да се у говору Бањске и Гојбуље раширила аналитичност, те да су посредни говори који су периферијски позиционирани и изложени утицајима са југа (како из суседног призренско-јужноморавског дијалекта, тако и из несловенског језичког окружења) овим знаком обележавам експираторни акценат у примерима из грађе.

У средњоибарским и доњоситничким говорима уобичајен је наставак *-а* код именица ж. р. *а* основа, именица м.р. на сугласник, именица ср. р. и неких именица које у множини мењају род. У грађи нису регистровани *-о* наставак и стари двојински наставак *-ију*. У осталим косовско-ресавским говорима на косовскометохијском терену углавном је језичка слика иста – најфреквентнији је наставак *-а*, наставак *-и* везује се за квантификаторе, а врло је редак наставак *-ију* (Букумирић 2003: 191; Божовић 2008: 188).

е) генитив = локатив мн.

тад се није имало то, ни лекари да се иде по лекара С; Само шљиветине и то по складема садили, по ровина, по складема, нису дали по ливага С.

У анализираној грађи малобројни су примери са предлогом *по* којима се потврђује једначење генитива са локативом у множини, и то само у средњоибарским насељима. Идентично стање бележе и други аутори у истраживаним говорима (Букумирић 2003: 193; Божовић 2008: 190–191). Податке о једначењу ових падежа нисмо пронашли у грађи коју доносе Барјактаревић (1977) и Вукићевић (1993).

ж) промена рода именица

око прѣва онај *мѣсѣ* Г; и тај *мѣсѣ* стѣвиш, ал' и стѣвиш живу соду у то Г; дѣ иде онај *цѣв* преко оног, луле тамо Г.

Према Букумирићевим запажањима у говору се појавила тенденција уједначавања са именицама мушког рода на сугласник, која је узрокована поремећеним осећањем рода именица (Букумирић 2003: 218). Ова појава добро је позната и говорима Малог Косова и Средњег Ибра, где се неке именице женског рода јављају као именице мушког рода (Вукићевић 1993: 41; Божовић 2008: 210).

з) промена броја именица

- И свиј *гецама* наштину да прегуњемо онџ зрнце од дрѣна Г;
- од *геца* смо били заједно Г; нас имало седам *геца* С.

У грађи се нашао само један пример збирне именице *геца* са множинским наставком. И говорима у средњоибарској зони и подујевској околини својствена је промена броја именице *геца* (Вукићевић 1993: 41; Божовић 2008: 207). За говоре у Северној Метохији Букумирић бележи употребу збирних именица *геца* и *браћа* напоредо са јединским и множинским наставцима (Букумирић 2003: 216).

ЗАМЕНИЦЕ

Од морфосинтаксичких карактеристика заменица, придева и бројева сагледани су синкретизам ГДАЛ личних заменица 1. и 2. л. јд.; инструментал јд. личне заменице 1. л.; наглашени и ненаглашени облици датива јд. личне заменице за 3. л. јд.; енклитички облици личних заменица свих лица у множини; удвајање објекта; именичке заменице; употреба предлога са одричним именичким заменицама; репартиција наставака *-ем/-ом/-им* у ДИЛ јд. м. р. и ср. р. заменичко-придевске промене; расподела наставака *-е/-ој* у ДЛ јд. ж. р. заменичко-придевске

промене; дистрибуција компаративних наставака *-еју/-ији, -ји, -ши*; употреба збирних бројева и бројних именица.

а) синкретизам ГДАЛ личних заменица 1. и 2. л. јд.:

И сѧд јѧ, ѡвде вѧта, ѡна мѧне не вѧди Б; Мѡје зѡве свѧ до јѧдна око мѧне Г; а код мѧне свѧ овѧ стѧри из сѧла Б; ѡн мѧне устѧо и наздрѧвѧ здѧрѧвицом Б; И ѡни мѧне йсто напрѧве Г; мѧне днѧвнѧйцу плѧћѧо С; Мѧне се дешѧвѧло тѡ Б; да нѧйгде нѧсам имѧла пѡвреду, ни знѧш модѧрица јѧдна на мѧне нѧје бѧло Б; „Кѧко нѧси вѧдела? Пѡред *шѧде* бѧо“ Б; Вѧнени ѧйлим тѧј ако ймаш до *шѧде*, ѡн је тѡпло Б; стѧвиш пред *шѧде* нѧку, нѧки сѧди Г; Шта йм јѧ да пекѧѧм, ако је *шѧде* дѡбро и мѧне је дѡбро И.

Овакав синкретизам добро чувају и други косовскометохијски говори косовско-ресавског типа (Вукићевић 1993: 41; Букумирић 2003: 220; Божовић 2008: 236–237). У северној зони косовске котлине облик *мене, шѧде* уместо *мени, шѧди* везује се за досељенике из ијекавских крајева или ресавске зоне (Барјактаревић 1977: 114).

б) инструментал јд. личне заменице *ја*:

Ѧн пѡшо са мнѡм Б; И такѡ је тѡ бѧло са мнѡм Г; и ѡна са мнѡм и ѡн дѡђе Г;
Аналитизам: Зѧве се пољѧбише с мѧне Г.

У нашој грађи регистрован је само облик *мнѡм* и потврда општег падежа, за разлику од Божовића који бележи акценатске дублете *мѡном* и *мѡном*, са напоменом да је први уобичајенији у екавској зони, где припадају и наша средњоибарска насеља (Божовић 2008: 236). Говори подујевске околине имају облике *мѧном* и *мѡном*, док је Северној Метохији уобичајен облик *менѡм*, сасвим редак *сѧ мном*, а потпуно изостаје из употребе *монѡм* (Вукићевић 1993: 41; Букумирић 2003: 220–221).

в) наглашени и енклитички облици Д јд. личне заменице *она*:

– ѡна дѧ мѡмку нѧки бѧлег, нѧку стѧвр, ѡн ѧѡј за тѡ дѧ, тѡ се мѧхом дѧвѧло пѡјасеви, канѧце Б; Затѡ што је дѧвер ѧѡј Б; И јѧ сѧднем ѧѡј у криѧла Г; Јѧ рѧко ѧѡј и ѡна кѧзѧла С;

– И јѧ сѧднем ѧѧј у криѧла Г;

– *Њѡјзи* као да се тѡ приказѧвало Г;

– Трѧћа жѧна, ѡна донѡси стѧвѧри што *јѡј* трѧже од ѧе Б; свѧдела ми се, пѡчо сам да *јѡј* говѡрим С;

– Ѧна бѧра мѡмка да *ју* кѧже тѧј је дѡбар Б; „Дѧј *ју*, мѧјко, овѡ, нѧшто да *ју* прѧјмиш из рѧка“ Г; И јѧдна *ју* ѧѧрка што је најстарѧјѧ, ѡна йзвади Г; и спѧшти је тѧмо на тѧу полицу дѧ *ју* сѧди кѧјмак, сѧра Г; Остѧви у чѧшу и тѡ *ју* ѧѧти С; ѡде имѧла јѧдна ми другѧрица бѧла, а мѧјка *ју* шѧла С; сѧдам дѧнѧ свѧ лагѧла, да би *ју* нѧки дѡно нѧки ушѧиѧк, нѧки колач, нѧшто да појѧде, поѧйје породѧѧа С; да *ју* донѧсу нѧки ушѧиѧк, нѧшто да појѧ, да би ме јѧду подѧгла С; трѧба *ју* онѧ сѧтна дѧрѧа И; кад се отѧли ѡнда *ју* дѧјѧш сѧно И.

Енклитички облик *ју* забележен је и у акузативу: Нѧје било тѧд обѧчѧј да ўзмѧш *ју*, да *ју* унѧсѧш у нѧрѧчје Г; А нѧје тѧла нѧком да кѧзѧје да би *ју* мѧло прихѧтили С.

Од пуних облика потврђени су *њђј*, *њѐј*, *њђјзи*, док код енклитичких облика доминира *ју*. Једнакост датива и акузатива енклитичких облика личне заменице за 3. л. јд. карактерише и говоре Средњег Ибра и Северне Метохије (Божовић 2008: 236, 238; Букумирић 2003: 223), а позната је особина широм косовско-ресавске области. У говору Малог Косова фреквентнији је датив енклитике заменице 3. л. јд. ж. р. који гласи *ју* (Вукићевић 1993: 41–42).

Регистрован је и облик *ње* у дативу: Онај лонац од четрѐс кила не окрѐне *ње* Б. Исти облик забележен је у насељима IV косовско-ресавске екавске зоне (Божовић 2008: 238).

г) енклитике личних заменица свих лица у множини:

– кума што *ни* је крштена Г; Пошта био *ни* јѐдан пријатељ, ђн тђ тђмо што за у војску Г; Нйкад нйсмо кўпили мй паприку, рѐтко нѐкад, нѐкад, ако *ни* маљо бйло Г; нѐшто сам плайго камиђн бйо овђј те *ни* дотѐрао С; Ш чйм пѐрете што *ви* кђса? Б; Време *ви* да лѐгнете, ђе полазник да дође Г;

– Такђ се од прѐ рђдйло, имђло *не* дђста С; нѐсу *не* ни шкђловали, нѐки йдемо по недељу дђнђ С; Научйћу *ве* јђ, да *ве* змйје ујѐду, ви ђе да ћутйте С;

– тѐраш ђвце тђмо да *им* полагаш И;

– Нѐму брђћу, нѐму сѐстре, двђ брђта и мајка и баба, ђтац и ѓмро, дѐда и ѓмро Г; кад блйже кўће затвђримо *и* око дѐсет сђтй па ђпет око трй сђта и пўстимо пђново С; Јђ преврњи камен ка кђлима ђни кйдни да бѐгу, јђ трђчи, срѐтни, па убй, убй, па *и* врђтим С; Тѐрао сам *и* по дѐвет пўт са цркве у пђток на дђн С; плѐмњу смо имђли, слђму смо *и* полагђли И;

Регистроване форме *ни*, *ви*, *не*, *ве* општепознате су како у јужном поддијалекту (Вукићевић 1993: 42; Букумирић 2003: 221–222; Божовић 2008: 239) тако и на читавом косовско-ресавском простору, па и шире у многим дијалекатима и суседним језицима. За енклитички облик 3. л. мн. на истраживаном терену бележимо само облик *и*, док су у претходним налазима за средњоибарску зону потврђени ликови *и* и *ји* (Божовић 2008: 240).

е) удвајање објекта

Њу' гу давали родитељи Б; Лѐпо избѐлиш *ју* ону' погђчу Г; Она *ми* мѐни пада тѐтка Г; Јђ *ћу* *йе* удавит *йѐбе* Г; Обѐсиш тђј котђо и ђна се загрѐва *йђ* вђда Г; ђће да је остђве да жйви сас њйма, а *њѐму* да *ју* ўзму друћу *жѐну* Г; а прѐ нѐсмо *йђ* запржђвали *йасу'љ* Г.

Ова појава потврђена је и праћена само у доњоситничким говорима. Најчешће долази до удвајања акценатованих и енклитичких облика личних заменица. Међутим, и средњоибарски говори познају ову особину (Божовић 2008: 247).

ж) упитна именичка заменица

– Волђве *кђ* имђо, нѐко краѐве, нѐко волђве, *кђ* имђо кђње Б; *Кђ* је штђ имђо, а нйје се имђло тђд мнђго, дђста жйта него љўдй Б; *Кђ* је имђо вђла, *кђ* нйје имђо нѐма нйшта Б; *Кђ* је имђо јђке кђње дваўт измѐша Г; А лђн *кђ* сѐјао, од лђна друћше Г; *кђ* умѐ да йгра ђн йгра, *кђ* н умѐ ђн глѐда С; ђнда имђло љўдй по сѐлу па имђо *кђ* и да помђгне И;

– Ћвече славе *кој* ти дође, трећи дан има да иде Г;

– окади се слава, *кѹј* су дошли, го̀сподује се и домаћин напѹни три чаше Б; *кѹј* дође добродошо, сѣдне, угости се Б; хрѹна се спрема опет за вечѐру, за *кѹј* се враћа са гробља Б; *Кѹј* кога имао Г; по јѣдну ракију *кѹј* оће Г; а *кѹј* је везник, он вѣзан са ла̀нац добар Г; Оне ће да кажу „Ево, она сад се омрзла, *кѹј* зна шта ће да бидне. Неће да седи, је л’ неће нешто“ Г; *Кѹј* је имао ко̀ље прѹсе Г.

У нашем материјалу забележене су форме: *ко/кѹ, кој, кѹј*. Букумирић за зону Северне Метохије бележи само облик *ко/кѹ* (Букумирић 2003: 224), док су у Малом Косову присутни облици *кѹ, кѹј, кој* и *ко* (Вукићевић 1993: 42).

з) општа именичка заменица *свако*:

члѹнови дру̀ги по̀ро̀дице доби́ли сво́ј зада́так, *сва́ки* је имао Б; *сва́ко* мо̀ра да ѿмѹнују са „Го̀споди, по́мѹлуј!“ Б.

Именичка заменица може имати и облик придевске заменице. Будући да у целисти средњоибарске говоре одликује форма *сваки*, Божовић сматра да је новијег датума форма *свако* (2008: 242). На подручју севернометохијских говора уобичајена је форма *сва́ко*, док се *сва́ки* користи у атрибутој функцији (Букумирић 2003: 225).

и) одричне именичке заменице

Речца *ни* се не одваја предлогом: То се ни́је прѣска̀ло ни́чим С.

У погледу заменица овога типа, идентично стање је и код других косовско-ре-савских говора у оквиру јужног поддијалекта – предлог не одваја префикс *ни* који је срастао са заменицом (Букумирић 2003: 228; Божовић 2008: 247).

ј) употреба присвојне заменице на синтаксичком плану:

– за сва лица: ка̀ца до̀ле има *сво́је* онѹ шејто̀н звѹли Г; да се мла̀дој ста̀ви веѹ, да се не окрѣне да погледа *сво́је* Б; члѹнови дру̀ги по̀ро̀дице доби́ли *сво́ј* зада́так Б; а тре́шње смо има́ли до̀ста, ал то само за *сво́ју* по̀требу И;

– за поједина лица: ја сам мо́је панталѹне да̀ваѹ Шиптару Б; Вра́те се ѹни, скину онѹ ни́но Г; он мо́жда јеѹ код не́ѹѹве кѹ́ће Г.

к) дистрибуција наставака *-ем/-ом/-им* у ДИЛ јд. заменичко-придевске промене м. р. и ср. р.

не́ћу да ми во̀диш по сѣлу ѿбро̀ве и не сме́ш ни́ком да прѣ́неш пу́т Б; Ја не́ћу да иде́м ви́ше до̀ле, ни *и́ѣм* пу́те́м де́ је не́на ку́ћа Г; Одне́се да̀р сна́ша *сва́ком* по не́што, ел испѣ́ла, ел изатка̀ла не́што Г; И ѹна не́му, *онѹм* Цѹганину, ки́ло раки́је да́ Г; Обича́ј, све што ра́диш и ѹтац и ја по *и́ѹм* иде́м Г; од онѹга да́нас те́сто што си умѣ́сила оста́виш по јѣдну ко̀цкицу у бра́шно и то ху́ти. Па сутрада́н, прѣ́сутра кад бу́де опет онѹ исто́пиш онѹ во́ду и с *и́ѣм* замѣ́сиш С; па по́сле са ше́ћером и с *и́ѣм* ку́вам, док се ма́ло онѹ згу́сне и ста́вим у фла́ше С; ра́ло од др̀вета, др̀вено напра́вљено и с *и́ѣм* се ора́ло С; Не́коме ву́ко ху́бре, не́ком пра́ви цѹ́глу С; Тако да сам са *и́ѣм* најви́ше ба́вио И; По́сле то́га има́ли грѣ́бени онѹи, грѣ́бени се звѹли од гво́зђа, са *и́ѣм* же́не су то́ петла́ле И; ко́ ти је четре́с ше́сте го́дине ко́ ти је во́ѹо рачу́на о *и́ѹм* И.

На основу анализираниог корпуса може се рећи да је наставак *-ом* у експанзији. Са друге стране у Средњем Ибру присутна је превага наставка *-ем* и код тврђих и код меких основа (Божовић 2008: 243). У севернометохијским говорима однос меких и тврђих основа није битно поремећен, а ДИЛ јд. заменичко-придевске промене познају већином само дуже форме типа *шѣме, нѣкоме, срѣћноме* (Букумирић 2003: 244).

Л) дистрибуција наставака -е/-ој у ДЛ јд. заменичко-придевске промене ж. р.

– слáма се прђстре по *цѐлѐ* кѹће Г; по *онѐ* слáме играѹ се дѐца Г; ђна велѐ:
„Мáма, ђнеш да сашѐјеш *овѐ*? Вна нѐма, ђна је сѐдма“ С;

– по цѣлој њѣви посâдиш по кукурѣзу И.

Из примера се види да је заменичко-придевски наставак пратилац именичког (Симић 1972: 359).⁵ И Вукићевићев и Божовићев налази су у сагласју са таквим ставом (2008: 243–244). На тлу севернометохијских језичких прилика нешто је учесталији наставак *-е* (Букумирић 2003: 245).

Б) дистрибуција компаративних наставака -*eju/-uju/-ju/-shi*

– ђпет дође прѳви кѳмшија, *најсшарији* кѳмшија Б; Он је био *шемелији* Б; Јачи био, *мајснији* Б; који је *најближи* кѳмшија Б; *Сшарије* жене знале да ти скрђе кошћу Г; А неко па имао, па неке, не знам ни ја, као *дрѳкчије* али бѳле су кај шњај-дари што Г; дваес гѳдина брѳт ми од мене *сшарији* С; Имѳли љѳди који су *моѳћни*, *доѳији* С;

– Јачи бјо, ма̀снији Б; Панталоне нису имале овако да се куне, него ма̀ло онџ
што је *геџље* сашјиу И; братаница ми *млађа* од мене две године С;

– смѡница *дрўкише* држѣ влѣгу Г; Имѣло и злѣто, али бѣло мѣло *скўйише* Г; *Лѣкише* сад за рад, сад је *лѣкише* Г; *Дрўкише* није цѣђено ништа, ел њна ѣде бѣстра ракија И;

– а та ливада горе дивља, она трава није *високија* него овалка И.

Пример којим се потврђује аналитичност: Бѣраш прѣт ѿо ѿаѣнак С.

У истраживаним говорима није забележена употреба типично косовско-ресавског наставка *-еји*, што карактерише, углавном, и друге представнике јужног поддијалекта (Букумирић 2003: 237). Са друге стране, у Гојбуљи је запажена претежна аналитичност у компарацији, али и компаративни наставак *-еји*: *џамејнеј му младеј син* (Барјактаревић 1977: 116). Вукићевић (1993: 43) истиче да су синтетичност и аналитичност истовремено присутне у говорима Малог Косова, као и стари наставак *-еји*. Према нашим налазима, истраживане говоре не карактерише јотовани сугласник основе испред наставка *-ији*. Наставак *-иши* проширује свој опсег придева, те постаје продуктивнији. Исто бележе и други аутори (Барјактаревић 1977: 116; Вукићевић 1993: 43). Уз то, регистрован је и пример контаминације наставка *-иши* са наставком *-ији*, а ово се потврђује и у средњоибарским и севернометохијским говорима (Букумирић 2003: 238; Божовић 2008: 231).

5 У генитиву множине забележена су три примера са наставком -ија: из онија коскија, њо десетишину њија калениција, код нашија, који презентују утицај заменичке парадигме на именичку, а истовремено показатељ су домета нанесених ијекавских црта, које, судећи по материјалу, доиру чак до јужних прилаза Косовске Митровице.

м) употреба збирних бројева

Налџиш на прѹт, по *двѣ* везѹју, јѣдно вѹчѣ за онѹ пѣтљу, јѣдно вѹчѣ за прѹт С; кад је дѡшо трѣс шѣс овѡцѡ сам имѡ, *сѣдморо* гѡведи, свиње И; ја нѣ знам да л' је имѡло јѣдно ил' *двѡ*је што су бљѣже нѣде И.

Инвентар збирних бројева обухвата свега неколико потврда у два пункта у зони Средњег Ибра. Збирни бројеви нису учестала категорија ни на остатку косовско-ресавског терена (Букумирић 2003: 251; Божовић 2008: 248).

Придевске заменице

а) упитна придевска заменица:

поцѣпан, енѣ *каки* је С; „Милѣво, *какав* је тај мѡмак?“ Б; „Пѡс ми йсломи нѡгу!“ Кѡже: „*Кѡкви* пѡс?“ Б; Дѡшла овѡ, јѣтрѡ ми, дѡђе и вѣди нѣга *какви* је Б; Вѣди онѡ истѣна, глѣда *какви* се напрѡвио Б;

б) показна заменица за квалитет:

нѣсу имѡли *казани*, *овѡкви* *казани* Б; Тѡ се напрѡви *овѡке* шѣшке као свѣће и ѡна упѡли тѡ дрѡ Б; *Овѡко* *како* је, а тѣ конѡпљу *овѡко* стѡвљаш рѣдом, напѹниш пѹн тај грѣбен Б; И на кѡнац га нанѣжу на двѡ краја и онѡ дѡђе *вѡко* као ч'йпкано двѣ овѣ, *овѡко* дѡђе двѣ, јѣдна дрѹгу *вѡко* Г; *овѡки* сѣра да бѣдне, *овѡко* кѡмак да бѹде Г; и јѡш сѣпа вѡду ѡзго ѡна мѣкана, нѣшта, *ниѡква* Б; Кѡко је ис којѣ сѣло *ѡаѡв* је ѡбичај бѣо Б; Имѡли бунѡри, кѣсела вѡда као сад што се купѹје, баш и у сѣло ймамо *ѡаѡу* Г;

На морфофонетском и синтаксичком плану упитне и показне заменице не показују извесне специфичности. Фонема [в] прилично је стабилна, стога су ретки (презентовани) примери са њеном редукцијом. У овоме се не слажу севернометохијски и говори подујевске околине, где су примери употребе ових заменица сасвим ретки са фонемом [в] (Вукићевић 1993: 42; Букумирић 2003: 232). У мањем опсегу забележена је и афереза, односно губљење почетног вокала код показних заменица. Посебан детаљ који се јавља у насељима доњоситничке регије је употреба множинске форме упитне заменице у једнини. Синкопа оваких заменица честа је у говорима Средњег Ибра (Божовић 2008: 242).

в) придевске заменице за количину:

Гѡдарица кѡже, овѡј, *овѡлко* трѣба да бѹде овѡцѡ, *овѡлко* свињѡ Б; Као црѣп, само што је као корѣто овѡко *овѡлко* Г; Напрѡви кудѣѣицу *овѡл'йку* дугѡч'ку и овѡко као овѡлко дебѣл'у и тѡ увлѡч'йла Г; спрѣмѣи канѡпе овѡко *овѡлке* С; Укѡси у вѡду, па *кѡлка* је дужѣна, рашири на ливѡду, онѡ се сѹши Г; Ћпет *нѣколко* пѹта квѡсиш, *нѣколко* тѡ знѡчи свѡки дѡн Б.

У доњоситничкој и средњоибарској зони заменице за количину подједнако се употребљавају са и без извршене синкопе. Код говора у Северној Метохији регистроване су форме које сведоче о супституцији и испадању гласова и оне са „прилепцима“ – *ѡавал'йка*, *ѡавал'йчке* што представља потврду Елезовићевих забелешки о морфолошким карактеристикама на простору од Лаба до Белог Дрима и Пећке Бистрице (Елезовић 1927).

г) показне заменице за м. р. у номинативу јд.

Десило се да су шишарке дробили, од кукурџа шишарку, па да самѣље у *шај* камен Б; Кад прѣђе три рѣда она четвѣрта дѣђе *шај* бардак, ко мѣже да попије Б; *овај* љбрик земљани, напуни му шајкачу и ђн пије Б; Е, сѣд, *ѡнај* ко рѣди, казанџија, ђн прѣба, градира, дѣје јачину снагѣ Б; око камена имѣло *онај* звѣни паспаљ Б; и зими кад би љсто дошаѡ би *шај* чѡвек тѡ би причаѡ ђн Г; црн кај и *овај* шиѡрет, али слаѡдак лѣба Г; *Онај* казан дѣ се баца љйбра, од бакра Г; *онај* што љде по планине, планинар *онај* Г; имѡ ѡѡак, тѡ се звѡ ѡѡак прѣ и у *ша* стаѡиш дрѡа и црепуљу, на *шај* ѡѡак Г; отѡриш *она* ѡир па наѡѡѡѡаш дѡле по бѡшти И; преврнеш *она* казан и истрѣсеш онѡ, опѣреш мѡло и сипаш другу цибру и ѡѡа залѡжиш И.

Показне заменице у нашим говорима не завршавају се увек фонемом [j]. И у другим говорима оне се могу јавити и без финалног сугласника (Вукићевић 1993: 42; Букумирић 2003: 230–231; Божовић 2008: 243). Поред ових форми, у севернометохијским говорима заступљени су и облици са партикулама *шавѡј*, *шашѡј*, *шанѡј* (Букумирић 2003: 230).

д) посесивне заменице за 3. л. ј. д. ж. р.:

– Оѡде код нѡс Шѡптар је бѡ кад је *њѣна* сѣстра, овѡј снаја за брѡта од стрѡца, дѡшла Б; Вѣровали или нѣ, *њѣна* плетеница јѣдна овѡко би бѡла, ко рука дебѣло Б; и дѡшла кући овѡде и пита је *њѣна* стрѡна: Милѣво, какав је тѡј мѡмак?“ Б; Јѡ нећу д идѣм ѡйше дѡл’е, ни тѣм пѡтѣм дѣ је *њѣна* кућа Г; ѡтац *њѣн* није тѣѡ тѡ да дозѡли И; *њѣн* ѡтац сѡзнаѡ да ће ѡна да љде И:

– Ђни онѡ снашу што доѡѣли тѡ вѣч’е оп на кѡња, нѡзад код *њѡјне* мѡјке Г;

– И отѡле пѡсле *њѡзин* ѡтац преко тѡга јѣднога ч’ѡѡка у зѡѡѡ Г; Ђна љзѡѡи из *њѡзино* ц’ѣпа пѡре и дѡѡе мѡјки у руку Г.

На терену је забележено неколико ликѡѡа присѡјне заменице за 3. л. јд. ж. р.: *њѣн(а)*, *њѡјна*, *њѡзин*, *њѡзино*. Идентичне форме присѡјне заменице региструју Букумирић (2003: 229) и Божовић (2008: 242).

е) посесивна заменица за 3. л. мн.:

Врѡте се ѡни, скину онѡ *њѡно* Г.

Оѡѡѡи плуралиски облици присутни су и у севернометохијској и средњѡбарској зѡни (Букумирић 2003: 229; Божовић 2008: 242).

Место закључка овѡде ћемо изнети најкрупније појѣдиности које данас одликују говоре вучитрске регије, ѡдносно деѡ доѡѡитничке зѡне којѡј шире и припадају, и еѡвске косѡвско-ресавске говоре у Средњѣм Ибру, а које их међусѡбно спајају и удаѡѡају.

У систему именица међу зајѣдничке одлике убрајају се: правилна дистрибуција множинских формѡната -ѣѡ/-ѡѡ у доѡѡитничким и средњѡбарским говорима, наставка -ѡѡа у ДИЛ мн. им. м. и ср. р., преѡласт наставка -ѣ ДЛ јд. ж. р., доминѡнтан наставка -ѡ у Г мн., промена рѡѡа и броја појѣдиних именица.

Корпус диферѣнцијѡлних црта сѡчињаѡу: преѡласт наставка -ѡм у И јд. им. м. и ср. р. код доѡѡитничких говѡра, где је свѡѡѡа употреба типичног косѡвско-ресавског наставка -ѣм, са нерѣтким ѡѡѡитичким конструкцијама, јѣдѡѡѡе Г=Л мн. у средњѡбарским насељѡима и продѡр ѡпштег паѡѡежа у множински синкрѣтизам ДИЛ-ѡ.

У систему именичких и придевских заменица више је особина које повезују говоре јужног поддијалекта косовско-ресавског дијалекта: синкретизам ГДАЛ личних заменица 1. и 2. л. јд., сачувани енклитички облици *ни, ви, не, ве*, регистрован облик *ње* у Д личне заменице за 3. л. јд. и удвајање заменица карактеришу доњоситничке и средњоибарске говоре према старим и новим истраживањима, форме *куј* и *кој* повезују доњоситничке говоре са стањем у Малом Косову, дистрибуција наставака у ДЛ јд. заменичко-придевске промене ж. р. зависи од наставака у именичкој парадигми, компаративни наставак *-ији* повезује наше говоре са стањем у Северној Метохији, ретка употреба збирних бројева, показне заменице са или без финалног */-j/*, форме посесивне заменице за 3. л. јд. ж. р. и 3. л. мн. идентичне су широм косовско-ресавског говора на косовскометохијском терену.

Истраживане зоне од околних косовско-ресавских прилика раздвајају: облик *са мном* у И јд. личне заменица за 1. л. у насељима вучитрнске околине и средњоибарске регије, наставак *-ом* у ДИЛ јд. заменичко-придевске промене м. и ср. р. са искључиво кратким формама и стабилна фонема [j] код упитних и показних заменица.

С обзиром на то да су у истраживаним зонама доминантно раширене косовско-ресавске прте, потврде урушавања синтетичких структура, које још увек нису обимне, представљају нанос из призренско-јужноморавских говора са југа косовскометохијског терена и природно одликују периферијски позициониране говоре.

ЛИТЕРАТУРА

- Барјактаревић 1977: Данило Барјактаревић. „Косовски дијалекатски тип“. *Дијалектолошка истраживања*. Приштина: Јединство, 11–135.
- Божовић 2008: Маринко Божовић. *Говори Средњега Ибра*. [Друго проширено издање.] Приштина/Лепосавић: Институт за проучавање српске културе на Косову и Метохији.
- Букумирић 2003: Милета Букумирић. „Говори Северне Метохије“. *Српски дијалектолошки зборник*, L, 1–356.
- Вукићевић 1993а: Милосав Вукићевић. „Говор Срба у Малом Косову“. *Зборник Филолошкој факултету у Приштини*, III, 32–51.
- Вукићевић 1993: Милосав Вукићевић. „О акценту у вучитрнском говору данас“. *Огледи из дијалектолошких истраживања*. Приштина: Филолошки факултет, 67–76.
- Елезовић 1927: Глигорије Глиша Елезовић. „Једна интересантна контаминација у косовскометохиском дијалекту“. *Гласник Скопској научној друштва*, књ. II, 185–189.
- Ивић 2009: Павле Ивић. *Српски дијалекти и њихова класификација*. С. Реметић (прир.). Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јовановић 2023: Јована Јовановић. „Из фонетске проблематике говора Бањске и Гојбуље“. *Башинина*, св. 61, 97–109.
- Јовановић, Радовановић 2025: Јована Јовановић, Драгана Радовановић. „О косовскометохијским говорима у контексту јужног поддијалекта косовско-ресавског дијалекта“. *Исидорија, култура, идентитет*. Тематски зборник међународног значаја. Свеска 2. Језик и културологија. Ур. Јелена Михајловић, Бранислава Дипларић, Бранислава Вучковић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 87–103.
- Милорадовић 2020: Софија Милорадовић. „Косовско-ресавски говори Косова и Метохије. Статус унутар дијалекатске формације, преглед одлика и истражености“. *Косовскометохијски зборник* 8. Зборник радова. Ур. Драган Војводић. Београд: САНУ, 185–225.

- Павловић 2003: Благоје Павловић. *Насеља и миграције сјановнишија ойишине Лейосавић*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Радовановић, Николић 2022: Драгана Радовановић, Јована Николић. *Досадашња ироучавања косовско-ресавској дијалектија. Сйейен ироучености и картографски ириказ*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Симић 1972: Радоје Симић. „Левачки говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, XIX, 1–618. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Урошевић 1965: Атанасије Урошевић. „Косово“. *Српски етнографски зборник*, књ. LXXVIII, 1–401.

РЕГИСТАР СКРАЋЕНИЦА

Б – Бањска
Г – Гојбуља
И – Исево
С – Сочаница

Jovana S. JOVANOVIĆ

FROM THE MORPHOSYNTAX DIALECTS OF THE KOSOVO-METOHIA
SPEECHES OF KOSOVO-RESAVA TYPE

SUMMARY

This work analyses morph syntax characteristics of Kosovo-Metohia speeches of Kosovo-Resava dialects. The material has been collected in the settlements nearby Vučitrn – Banjska and Gojbulja, and in the northern parts in Middleibar area of subkopaonik zone, Sočanica and Isevo. Details in the system of nouns and pronouns and their usage, have been analyzed from the collected dialect material. A great number of characteristics which connect researched speeches with Kosovo-Resava speeches in the neighborhood, has been marked in all above mentioned word type, so we are going to stress only differential characteristics. With the noun paradigm the ones that stand out are – continuation *-om* in IS with the nouns of male and neutral genders and in other hand outbreak of a general grammar case into plural syncretism DIL. In the domain of noun and adjective pronouns the ones that stand out are > form *with me* in IS speeches of Donja Sitnica and Middleibar region, continuation *-om* in DIL singular pronoun-adjective change of male and neutral gender and exclusively with short forms and stable phonemes (j) in questions and demonstrative pronouns. Considering that researched zones have dominant spread Kosovo-Resava features, confirmation of synthetically structures collapse, which are not yet extensive, present drift from Prizren-South Morava speeches from the south of Kosovo-Metohia area and naturally the characterize peripherally positioned speeches.

Keywords: Morph syntax characteristics, South sub dialect, Kosovo-Resava speeches, Middle Ibar, Donja Sitnica.